SOME ARCHAISMS FROM THE MARAMURESH THAT COME FROM LATIN AND ARE IN BIBLIA VULGATA

Nicolae Iuga
Prof. PhD, „Vasile Goldiş" Western University of Arad

Abstract: In the language of Maramureş, so in the northern end of the Romanian area, we had a series of archaisms of Latin origin, archaisms that were actually fossilized Latinos and preserved intact in the deep layers of the language, many of which are found in the text Vulgate. Where do these words come from? Have they been taken from the language of the Holy Book, which drops daily in the unknowing book's ears? Or are they coming from other, secular and accidental sources? We have selected here only a few such archaisms, performed in Maramures by the elderly people three to four decades ago, words that are also found in the Sacred Vulgata Biblie, as it was translated from Greek into Latin by the Holy Jerome, at the end of the sec. the fourth after Christ.

Keywords: Latinism, Maramuresh, archaisme, Sacred Vulgate Bible

Consideraţii preliminare

Cu privire la apariţia creştinismului la români, în planul ipotezelor cred că putem accepta, fără prea mari rezerve, următoarele principii stabilite de mai multă vreme de către istoricii Bisericii: (1) Poporul român s-a creştinat în primele veacuri, primind mai întâi revelaţia divină în limba latină zisă Vulgata, transmisă prin păturile de jos ale societăţii, soldaţi, negustori, sclavi sau funcţionari ai administraţiei imperiale; (2) Limba slavonă a devenit limbă de cult la românii nord-dunăreni mult mai târziu, în chip fortuit, după aşezarea unor populaţii slave la sud de Dunăre şi închegarea unor organizări politice şi militare („ţarate") ale acestora, populaţii slave care au primit mai târziu religia creştină (în secolele IX – X). În acest interval de aproximativ şapte veacuri, dintre secolele III – X, protoromânii (sau vlahii, cum mai erau numiţi), au avut o limbă de origine latină şi a fortiori o formă de viaţă religioasă creştină bazată pe aceasta; (3) Românii au avut o continuitate de vieţuire pe teritoriul vechii Dacii până în nordul provinciei, la izvoarele Tisei, în Maramureş. Pentru primul mileniu de după Christos în care, după cum spun unii istorici, documentele scrise tac, avem altfel de documente care vorbesc, avem documentele vii ale limbii vorbite, o limbă cu un substrat evident latin. De notat că, din punct de vedere cantitativ, avem mai multe acoperiri în arhaismele limbii române de azi din limba latină vulgară, în care a fost tradusă Biblia iniţial, decât din limba latină literară.

Pe de altă parte, trebuie să avem în vedere faptul că, în afară de tăbliţa votivă de la Biertan (judeţul Sbiu) din secolul al IV-lea d. H., inscripţionată în limba latină cu celebra: *ego zenovivs votvm posvi,* noi avem şi o serie de arhaisme (şi totdată regionalisme) maramureşene de origine latină, deci din extremitatea nordică a arealului românesc, arhaisme care sunt de fapt latinisme fosilizate şi păstrate intacte în straturile profunde ale limbii, multe dintre acestea regăsindu-se ca atare în textul *Vulgatei.* De unde ne vin aceste cuvinte**?** Au fost preluate din limba Cărţii sfinte, care a picurat zilnic în urechea omului neştiutor de carte? Sau provin din alte surse, de natură laică şi accidentală? Noi am selectat aici doar câteva astfel de arhaisme, performate în Maramureş de către oamenii în vârstă până în urmă cu trei-patru decenii, cuvinte care se află şi în *Biblia Sacra Vulgata***,** aşa cum a fost Cartea tradusă din greacă în latină de către Sf. Ieronim, pe la sfârşitul sec. al IV-lea după Christos.

Termenii:

BDD-A29442 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:58:49 UTC)

Aierlea – altundeva; a merge în alt loc, a fi în altă parte. A grăi aierlea – a grăi în altă latură, a vorbi fără sens, a buigui, a aiura, a delira. În latină: *alius* – altul; *aliunde* – din altă parte. Iar în limba-soră franceză îl avem pe *ailleurs* exact cu același sens. În Evanghelia după Ioan: „Adevărat, adevărat zic vouă: cine nu intră pe ușă în staulul oilor, ci sare pe **altundeva,** acela este fur și tâlhar" (X, 1). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Amen amen dico vobis qui non intrat per ostium in ovile ovium sed ascendit **aliunde** ille fur este et latro".

A dehonosta – a dezonora, a prejudicia onoarea, cinstea cuiva; a calomnia (arhaism performat până în urmă cu câteva decenii pe cursul superior al Văii Izei). În latină: *honestas* – onoare, cinste, bun nume, iar termenul negat, opusul: *dehonesto* – însemnând dimpotrivă a dezonora, a înjosi. Normal, termenul de onoare nu era curent în graiul vechi țărănesc, dar se găsește în Noul Testament, Sf. Apostol Pavel folosindu-l de mai multe ori în Epistolele sale (de ex. Rom. IX, 21; II Timotei, II, 20). În Epistola către Romani, Apostolul Pavel scrie: „Sau nu are olarul putere peste lutul lui, ca din aceeași frământătură să facă un **vas de cinste**, iar altul de necinste?" (Rom., IX, 21). În *Biblia Sacra Vulgata: „*An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem **vas in honorem** aliud vero in contumeliam?".

A (se) sodomni – (de la Sodoma): a (se) nimici, a (se) distruge, a dispărea fără urmă și fără urmași, a omorî, a se sinucide („Eu femeie nu i-oi si / Mai bine m-oi sodomni"), nimicire, distrugere totală. *Sodoma* – numele unei binecunoscute cetăți biblice, conotând depravarea și inversiunea sexuală, pedepsită de către divinitate cu distrugerea totală. În Vechiul Testament: „Atunci Domnul a făcut să plouă peste Sodoma și Gomora pucioasă și foc de la Domnul din cer / și a nimicit cetățile acestea și toată câmpia și pe toți locuitorii cetăților și tot ce odrăslea din pământ" (Fac., XIX, 24-25). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorram sulphur et ignem a Domino de caelo / et subvertit civitates has et omnem circa regionem universos habitatores urbium et cuncta terrae virentia".

Blem – a merge, la imperativ (de exemplu: „Noa, amu blem acasă!". Sau: „Frunză verde de arin / Blem la crâșmă să bem zin" etc.). În latină: *ambulare* – a umbla. În Evanghelia după Ioan (V, 8), Iisus Christos zice slăbănogului de la scăldătoarea Betesda: „Ridică-te, ia-ți patul tău și **umblă**!" (In., V, 8). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Surge, tolle grabattum et **ambula**!".

Bucin – instrument muzical de suflat de mari dimensiuni, folosit de către păcurari la stână; trâmbită. În latină: *bucina* – trompetă, goarnă, trâmbiță. Când au început să apară autocamioanele și automobilele în Maramureș, oamenii bătrâni nu ziceau despre acestea că au claxonat, ci că „au bucinat". Pe Valea Izei, la hotarul dintre Sălișteși Săcel, spre sud, se află un deal înalt despădurit, de pe care există o foarte bună vizibilitate de-a lugul văii până departe și unde se poate improviza un bun post de observație, iar acest deal se numește „Gruiul Bucinilor". Se vede treaba că de acolo se dădea alarma în vreme de primejdie sau de venire a altor neamuri asupra noastră. În Vechiul Testament, acolo unde este descris asediul Ierihonului, se spune: „Șapte preoți să poarte înaintea chivotului **șapte trâmbițe** din corn de berbec" (Iosua, VI, 4). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Septimo autem die sacerdotes tollant **septem bucinas** quarum usus est in iobeleo et praecedant arcam foederis".

Cot, plural **Coți –** unitate de măsură pentru lungime, aproximativ 65 cm. În latină: *cubitus* – cot. Se măsura trecând o frânghie din mijlocul palmei pe la îndărătul cotului și înapoi în palmă, în lungul osului principal al antebrațului, numit în cărțile de anatomie cubitus. În Evanghelia după Luca este scris: „Și cine dintre voi, purtându-și de grijă, poate să adauge staturii sale **un cot**?" (Lc., XII, 25). În *Biblia Sacra Vulgata*: „qui autem vestrum cogitando potest adicere ad staturam suam **cubitum unum**"?.

Frămbdie – sfoară mai groasă de lână colorată, de regulă terminată cu mici ciucuri, cu care femeile își legau pânzătură sau zadia pe talie. În latină: *fimbria* – ciucure. Iisus Christos, atunci când descrie comportamentul fariseilor, spune: „Toate faptele lor le fac ca să fie priviți de către oameni, căci își lățesc filacteriile și își măresc **ciucurii** de pe poale" (Mt., XXIII, 5). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Omnia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus dilatant enim phylacteria sua et magnificant **fimbrias**".

BDD-A29442 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:58:49 UTC)

Fugău – fugar, pribeag, om care fuge de stăpânire și se ascunde în pădure. Și a zis Cain către Dumnezeu: „Rătăcitor voi fi eu și **fugar** pe pământ" (Fac. IV, 14). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Ego vagus et **profugus** in terra".

Iască – Ciupercă parazită care crește pe trunchiul copacilor, văcălie. În vechime era folosită ca aliment și medicament. În stare uscată, era folosită la aprinderea focului, iasca se aprindea de la scânteile ce săreau la lovirea unei bucăți de cremene cu un amnar de oțel. În latină: *esca* – hrană, momeală pentru vânat. Încă din primul capitol al Cărții Facerii, Dumnezeu le-a zis primilor oameni de pe pământ: „Iată, vă dau toată iarba ce face sămânță de pe toată fața pământului și tot pomul ce are rod cu sămânță în el. Acestea vor fi **hrana** voastră" (Fac. I, 29). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Ecce dedit vobis omnem herbam adferentem semen super terram et universa ligna quae habent in semet ipsis sementem generis sui sint vobis in **escam**".

Jămânări – frați gemeni, termen folosit nu doar pentru oameni, ci și pentru vitele casei, pentru iezii și mieii gemeni etc. În latină: *geminus* – gemeni. Cu privire la copii: „Și i-a venit Rebecăi vremea să nască și iată erau în pântecele ei doi **gemeni**" (Fac., XXV, 24). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Iam tempus pariendi venerat et ecce **gemini** in utero repperti sunt".

Lăut – Spălat, curat. În duminici și la sărbătorile mari, omul era lăut (spălat pe tot corpul) și cu hainele schimbate. În latină: *lavatum, lautum:* - spălat. Este un fapt notoriu că evreii practicau spălatul pe mâini, din motive simultan igenice și rituale. Evanghelia după Marcu ne spune: „fariseii și toți iudeii, dacă nu își **spală** mâinile nu mănâncă" (Mc., VII, 3). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Pharisaei enim et omnes Iuidaei nisi crebro **lavent** non manducant".

Mas – a rămâne de mas peste noapte, a fi găzduit pentru o noapte undeva. De unde: **masalău –** locul unde dorm vitele pentru o vreme mai scurtă, staul. În latină: *manere* – a rămâne; *mansio* – oprire; iar *mansit* – a rămâne pentru mai multă vreme. În Vechiul Testament ni se spune ce a făcut Lot în Sodoma, atunci când au venit îngerii. Anume i-a rugat să rămână de mas la el peste noapte: „Stapânii mei, abateți-vă pe la casa slugii voastre ca să **rămâneți** aici peste noapte" (Fac., XIX, 2). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Domini, declinate in domum pueri vestri et **manete** ibi". Iar după ce Lot a fost scos din Sodoma, „A ieșit Lot din Țoar și **s-a așezat** în munte și **a locuit** într-o peșteră, împreună cu cele două fete ale sale" (Fac., XIX, 30). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Ascenditque Lot de Segor et **mansit** in monte duae quoque filiae eius cum eo et **mansit** in spelunca ipse et duae filiae eius".

Mur – zid de piatră. Fundația vechilor case de lemn din Maramureș era făcută din piatră de râu și se numea mur, iar mortarul cu care erau prinse pietrele se numea muruială. În latină: *murus* - zid. În Vechiul Testament, întâmplările legate de scăparea spionilor evrei din cetatea Ierihonului este relatată astfel: Rahab „le-a dat drumul cu o frânghie pe fereastră, căci casa ei era în zidul cetății și ea locuia chiar deasupra **zidului**" (Iosua Navi, II, 15). În *Biblia Sacra Vulgata: „*Dimisit ergo eum per funem de fenestra domus enim eius herebat **muro**". Sau, în Epistola a doua către Corinteni, Sf. Apostol Pavel își narează peripețiile, scriind: „În Damasc, dregătorul regelui Areta păzea cetatea ca să mă prindă, și printr-o fereastră am fost lăsat în jos **peste zid**, într-un coș, și am scăpat din mâinile lui" (II Corint., XI, 32-33). Și în *Biblia Sacra Vulgata:* „Damasci praepositus gentis Aretae regis custodiebat civitate ut me conprehenderet et per fenestram in sporta dimissus sum **per murum** et effugi manus eius".

Oarzăne – (despre fructe) care se coc mai timpuriu. Derivat de la orz, plantă cerealieră care se coace mai repede decât celelalte din același gen, cu 7 – 10 zile înaintea grâului. În latină: *hordeum* – orz. În Sf. Evanghelie după Ioan, la minunea înmulțirii pâinilor, se spune: „Este aici un băiat care are cinci pâini de **orz** și doi pești" (In., VI, 9). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Est puer unus hic qui habet quinque panes **hordiacios** et duo pisces".

Teglă – cărămidă arsă. În latină: *tegula* – cărămidă. În limba română literară latinescul *tegula* l-a dat pe „țiglă", însemnând element de acoperiș la casă format tot din lut ars, dar în graiul arhaic din Maramureș, exact ca și în latina vulgară, *tegula* înseamnă un element de construcție a peretelui, cărămidă. Din aceeași familie de cuvinte, în latină: *tegumentum* – înveliș; *tectum* – acoperișul casei etc. Unii autori de dicționare consideră în mod greșit că termenul „teglă" ar proveni

BDD-A29442 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:58:49 UTC)

din limba maghiară, pentru simplul motiv că termenul există și în această limbă, deși cuvântul latin este considerabil mai vechi decât stabilirea maghiarilor în zonă. Pe de altă parte, nu este exclus însă ca și cuvântul asemănător din maghiară să provină tot din latină. În Sf. Evanghelie după Luca, acolo unde se descrie cum a fost introdus un paralitic la Iisus prin acoperișul casei, se spune: „Dar negăsind pe unde să-l ducă, din pricina mulțimii, s-au suit pe acoperiș și, **printre cărămizi**, l-au lăsat cu patul în mijloc, înaintea lui Iisus" (Lc., V, 19). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Et non invenientes qua parte illum inferret prae turba ascenderunt supra tectum **per tegula** submiserunt illum cum lecto in medium ante Iesum".

Ușțioară (cu varianata uşcioară) **–** diminutiv de la ușă, însemnând o ușă mai mică, o portiță de intrat în ocol ori în staulul oilor. În latină: *ostium* – intrarea în casă, ușă; *Ostia* – cetate veche în Italia, unde se afla poarta de intrare din Mare pe râul Tibru spre Roma. În Evanghelia după Ioan: „Adevărat, adevărat zic vouă: cine nu intră **pe ușă** în staulul oilor, ci sare pe oareunde, acela este fur și tâlhar" (X, 1). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Amen amen dico vobis qui non intrat **per ostium** in ovile ovium sed ascendit aliunde ille fur este et latro".

Vargă – nuia subțire și flexibilă cu care se aplicau uneori pedepse corporale la copii. În latină: *virga*, sau *virgula* – nuielușă. Cuvântul apare frecvent în Proverbele lui Solomon. De exemplu: „Prostia este lipită de sufletul copilului, numai **varga** certării o va depărta de la el" (XXII, 15). Sau: "Nu cruța pe copilul tău de mustrare, căci dacă îl lovești cu **varga** nu moare" (XXIII, 13). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Stultitia conligata est in corde pueri et **virga** disciplinae fugabit eam", respectiv: „Noli subtrahere a puero disciplinam si enim percusseris eum **virga** non morietur".

Vintre – pântece, abdomen. În latină: *ventriculus* – stomac. În Sf. Evanghelie după Ioan: „Cel ce crede în Mine, precum a zis Scriptura: râuri de apă vie vor curge din **pântecele** lui" (In, VII, 38). În *Biblia Sacra Vulgata:* „Qui credit in me sicut dixi Scriptura flumina de **ventre** eius fluent aquae vivae".

Zipt (cu varianta vipt) – un sac mare de grăunțe sau de făină cât poate duce un bărbat, o anumită cantitate suficientă pentru o perioadă mai îndelungată; prin extensie: merinde, provizii de hrană. În latină: *victus* – hrană. În Proverbele lui Solomon (XXVII, 27): „Și laptele de capră îl ai cu îndestulare, pentru hrana casei, și **merinde** pentru slujnicele tale". În *Biblia Sacra Vulgata:* „Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos in necessaria domus tue et ad **victum** ancillis tuis".

BIBLIOGRAPHY

*** * *** *Biblia,* Ediție jubiliară a Sfântului Sinod al BOR, diortosită de Valeriu Anania, București, 2001.

*** * *** *Biblia Sacra Vulgata,* Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.

*** * *** *The Greek New Testament*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.

*** * *** *Atlas lingvistic român pe regiuni. Maramureș,* Ed. Academiei, București, 1968.

Felecan, Nicolae, *Elemente arhaice latine în graiurile din nordul țării,* Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011.

Latiș, Vasile, *Păstoritul în Munții Maramureșului,* Ed. Proema, Baia Mare, 1993.

Papahagi, Tache, *Graiul și folklorul Maramureșului,* Editura Cultura Națională, București, 1925.

Schmoller, Alfred, *Handkonkordanz zum Griechischen Neuen Testament*, Stuttgart, 1973.

Ștef, Dorin, *Dicționar de arhaisme și regionalisme din Maramureș,* Baia Mare, 2011.

BDD-A29442 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:58:49 UTC)